

MAGDALENA MATUSIAK-FRĄCCZAK

Sprostowanie danych osobowych po zmianie płci – glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z dnia 13 marca 2025 r. w sprawie C-247/23 *Deldits*

**Rectification of Personal Data After Gender Reassignment –
Commentary to the Judgment of the Court of Justice
of 13 March 2025 in C-247/23 *Deldits***

Abstract

The Court of Justice in Case C-247/23 *Deldits* ruled that a person's gender is personal data, and transgender people have the right to request that the controller correct their gender marker under Article 16 GDPR. The transgender person will bear the burden of proof of gender change, but the controller cannot request evidence of having undergone gender reassignment surgery. As will be shown in the paper, such an interpretation is consistent with European Union law and the requirements of the European Convention on Human Rights. Polish practice also does not require evidence of having undergone gender reassignment surgery by a transgender person. The procedure under Article 16 of the GDPR will operate alongside the court procedure for determining gender and will facilitate the daily functioning of transgender people.

SŁOWA KLUCZOWE: dane osobowe,
osoby transpłciowe, sprostowanie
danych, korekta płci

KEYWORDS: personal data,
transgender persons, data
rectification, gender reassignment

MAGDALENA MATUSIAK-FRĄCCZAK – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor
Uniwersytetu Łódzkiego, ORCID – 0000-0002-6736-8008,
e-mail: mfracczak@wpia.uni.lodz.pl

1 | Wprowadzenie

Truizmem będzie stwierdzenie, że osoby transpłciowe, jako istoty ludzkie, powinny być uprawnione do takiego samego poziomu poszanowania praw człowieka, jak wszyscy inni ludzie, bez względu na ich tożsamość płciową^[1]. Sytuacja osób transpłciowych jest szczególnie trudna w okresie tranzycji, zwłaszcza kiedy nie uzyskały one jeszcze stosownego orzeczenia w sprawie o ustalenie płci i prawnie ich nowa tożsamość płciowa nie jest formalnie uznawana. Bardzo często wygląd osoby transpłciowej odpowiada już jej nowej płci, a w różnych postępowaniach, przed różnymi podmiotami prywatnymi i publicznymi figuruje ona jeszcze pod starym nazwiskiem oraz płcią, co może utrudniać codzienne funkcjonowanie i powodować dla tej osoby sytuacje, najdelikatniej mówiąc, niekomfortowe.

Trybunał Sprawiedliwości UE (dalej: TS) podjął się próby zaradzenia takiej sytuacji i pomocy osobom transpłciowym w sprawie C-247/23 *Deldits*^[2]. Nakreślony w sprawie problem prawny dotyczył tego, czy art. 16 RODO^[3] zobowiązuje administratorów danych do sprostowania danych osoby transpłciowej (jej imienia i płci) na skierowane przez tę osobę żądanie takiego sprostowania, a w przypadku odpowiedzi pozytywnej – dodatkowo jakie kryteria powinna spełnić osoba transpłciowa, żeby móc się skutecznie ubiegać o sprostowanie, w szczególności czy można od takiej osoby żądać dowodu przeprowadzenia chirurgicznej operacji zmiany płci, co będzie przedmiotem rozważań niniejszej glosy. Należy bowiem nadmienić, że transseksualizm jako jednostka chorobowa należąca do zaburzeń identyfikacji płciowej polega na rozbieżności między biologiczną budową ciała danej osoby a odczuwaną przez tę osobę płcią psychiczną, zaś metodą łagodzenia negatywnych skutków tych zaburzeń jest właśnie chirurgiczna zmiana płci, czyli wysoce inwazyjny zabieg, czego następstwem jest nieodwracalne pozbawienie danej osoby transpłciowej zdolności płodzenia^[4].

¹ Susan Dicklitch-Nelson i Indira Rahman, “Transgender Rights are Human Rights: A Cross-National Comparison of Transgender Rights in 204 Countries,” *Journal of Human Rights*, nr 5 (21) (2022): 525.

² Wyrok TS z dnia 13 marca 2025 r. w sprawie C-247/23 *Deldits*, ECLI:EU:C:2025:172.

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 119 z dnia 4 maja 2016 r., 1–88.

⁴ Paweł Daniluk, “Stan wyższej konieczności jako okoliczność wyłączająca bezprawność ‘chirurgicznej zmiany płci’,” *Państwo i Prawo*, nr 1 (2008): 96; Inez

Z tych przyczyn w doktrynie wskazuje się, że zabieg taki powinien być przeprowadzany po osiągnięciu przez osobę transpłciową pełnoletniości, ponieważ decydujące znaczenie powinna mieć rzeczywista i świadoma wola takiej osoby^[5] oraz jej medyczne uzasadnienie, jednakże w absolutnie wyjątkowych przypadkach dopuszczalne jest przeprowadzenie takiej operacji już u osoby małoletniej^[6].

Komentowane orzeczenie, jakkolwiek dotyczy interpretacji przepisów o ochronie danych osobowych, odnosi się również do praw podstawowych, w szczególności do prawa do poszanowania prywatności^[7]. Zagadnienie to może być rozpoznawane na trzech płaszczyznach. Dlatego po krótkim przedstawieniu wyroku w sprawie C-247/23 *Deldits* orzeczenie to zostanie skomentowane z punktu widzenia prawa Unii Europejskiej, następnie Europejskiej konwencji praw człowieka (dalej: EKPC lub Konwencja), a wreszcie zostaną poczynione pewne uwagi odnośnie do prawa polskiego.

2 | Wyrok TS z dnia 13 marca 2025 r. w sprawie C-247/23 *Deldits*

Sprawa rozpoznawana przez TS dotyczyła transpłciowej osoby narodowości irańskiej VP, która na Węgrzech uzyskała status uchodźcy. Specjaliści z dziedziny psychiatrii i ginekologii w wystawionym zaświadczeniu ustalili, że osoba ta jest płci męskiej, chociaż urodziła się jako kobieta. Na podstawie art. 16 RODO osoba ta złożyła do organu właściwego do spraw azylu wniosek o sprostowanie danych osobowych przez wprowadzenie odpowiedniej wzmianki odnośnie do płci i zmianę imienia, jednakże organ odmówił

Knyzik, "Legalność zabiegu adaptacyjnego," *Państwo i Prawo*, nr 9 (2016): 54.

⁵ Osoba transpłciowa powinna być w tym przypadku szczegółowo powiadomiona o diagnozie oraz mieć świadomość przebiegu operacji, jak i jej skutków. Knyzik, "Legalność zabiegu adaptacyjnego," 64.

⁶ Paweł Daniluk, "Prawne aspekty 'chirurgicznej zmiany płci' u transseksualistów," *Państwo i Prawo*, nr 5 (2007): 74.

⁷ Paweł Bucoń, "Niedopuszczalność oficjalnego uznania w Rzeczypospolitej Polskiej rodzicielstwa osób tej samej płci. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 lutego 2024 r., II OSK 1303/21," *Prawo i Więź*, nr 2 (55) (2025): 684.

dokonania zmian z powołaniem się na fakt, że osoba ta nie przeszła chirurgicznego zabiegu zmiany płci. W związku z powyższym skarżący odwołał się do sądu, zaś sąd ten zadał TS pytanie prejudycjalne w przedmiocie interpretacji art. 16 RODO.

W odpowiedzi na postawione pytanie prejudycjalne TS uznał w pierwszej kolejności, że art. 16 RODO nakłada na organ krajowy odpowiedzialny za prowadzenie rejestru publicznego obowiązek sprostowania danych osobowych dotyczących tożsamości płciowej osoby fizycznej, jeżeli dane te nie są prawidłowe. Jednocześnie w celu wykonania prawa do sprostowania zawartych w rejestrze publicznym danych osobowych dotyczących tożsamości płciowej osoby fizycznej osoba ta może zostać zobowiązana do przedstawienia istotnych i wystarczających dowodów, których można racjonalnie od niej wymagać w celu wykazania nieprawidłowości tych danych. Państwo członkowskie nie może jednak w żadnym wypadku uzależnić w drodze praktyki administracyjnej wykonywania tego prawa od przedstawienia dowodów na okoliczność poddania się chirurgicznej korekcie płci.

3 | Wyrok TS a prawo UE

Przy przetwarzaniu danych osobowych RODO kładzie nacisk nie tylko na to, aby istniała podstawa prawna do przetwarzania danych i było ono prawidłowe, ale również na to, aby dane te były aktualne. Przemawia za tym wspomniany już wcześniej art. 16 RODO, zgodnie z którym osoba, której dane dotyczą, ma prawo żądania od administratora niezwłocznego sprostowania dotyczących jej danych osobowych, które są nieprawidłowe. Administrator ma zaś obowiązek takie żądanie uwzględnić i może odmówić sprostowania jedynie w wyjątkowych określonych okolicznościach^[8]. Ponadto art. 5 ust. 1 lit. d RODO wskazuje, że dane osobowe muszą być prawidłowe i w razie potrzeby uaktualniane. Prawo to potwierdzone jest również treścią art. 8 ust. 2 zd. 2 Karty praw podstawowych UE, w świetle którego każdy ma prawo dostępu do zebranych danych, które go dotyczą, i prawo do dokonania ich sprostowania. Informacje dotyczące tożsamości

⁸ Michał Czerniawski, "Artykuł 16," w RODO. *Ogólne Rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, red. Edyta Bielak-Jomaa i Dominik Lubasz (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), 518.

płciowej VP można uznać za „dane osobowe”, ponieważ odnoszą się one do zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osoby fizycznej, w związku z czym będzie odnosił się do nich wymóg aktualizacji i sprostowania. Prawo do sprostowania danych podlega ograniczeniu z przyczyn wskazanych w art. 23 RODO, ale żadna z tych przyczyn nie wystąpiła w sprawie rozpoznawanej przez TS. W tych okolicznościach należy zgodzić się z TS, że państwo członkowskie nie może powoływać się na brak w prawie krajowym procedury prawnego uznania tożsamości osoby transpłciowej w celu sprzeciwienia się prawu do sprostowania.

Należy jednakże w tym miejscu poczynić zastrzeżenie, że tryb z art. 16 RODO może być wykorzystany do sprostowania danych w rejestrach innych niż rejestry stanu cywilnego. Ze względu na doniosłość prawną rejestrów stanu cywilnego zmiany dokonanych w nich zapisów powinny być dokonywane w trybie właściwym dla zmian w aktach stanu cywilnego przewidzianych przez prawodawstwo danego państwa członkowskiego, o czym będzie mowa szerzej w części poświęconej prawu polskiemu. W sprawie C-247/23 *Deldits* chodziło o rejestr prowadzony przez organ właściwy do spraw azylu. Wpisy w takim rejestrze nie mają wpływu na prawa stanu, chociażby decydujące o możliwości zawarcia związku małżeńskiego w państwach, które nie wprowadziły małżeństw jedнопłciowych. Artykuł 16 RODO może być wykorzystany do sprostowania danych osobowych znajdujących się w rejestrach różnych organów administracyjnych i prowadzonych przez nie postępowań administracyjnych czy chociażby w rejestrach szkół i uczelni wyższych.

To osoba, której dane dotyczą, powinna w wiarygodny sposób wykazać przed administratorem, że dane jej dotyczące są nieprawidłowe lub niekompletne^[9]. Dlatego TS zasadnie uznał w wyroku, że osoba ta może zostać zobowiązana do przedstawienia istotnych i wystarczających dowodów, których można od niej racjonalnie wymagać dla dokonania sprostowania. Takimi dowodami są przykładowo zaświadczenia lekarskie.

Administrator nie może jednakże nałożyć na osobę, której dane dotyczą, nadmiernego ciężaru dowodu, co mogłoby w praktyce skutkować

⁹ Paweł Litwiński, Paweł Barta i Maciej Kawecki, *Rozporządzenie UE w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i swobodnym przepływem takich danych* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), 396; Krzysztof Wygoda, „Artykuł 16,” w *Ogólne rozporządzenie o ochronie danych osobowych. Komentarz*, red. Marlena Sakowska-Baryła (Warszawa: C.H. Beck, 2018), 238.

uniemożliwieniem skorzystania z prawa do sprostowania danych^[10]. W zakresie konieczności poddania się przez osobę transpłciową zabiegowi chirurgicznemu w celu dokonania sprostowania jej danych osobowych w zakresie płci wymóg ten musi być oceniany przez pryzmat art. 7 Karty praw podstawowych UE, który odpowiada art. 8 EKPC. Przepis chroni tożsamość płciową człowieka, która jest elementem konstytutywnym i jednym z najbardziej intymnych aspektów życia prywatnego każdej osoby. Jak wskazał TS w wyroku w sprawie C-4/23 *Mirin*, przepisy te obejmują prawo każdej osoby do określenia szczegółów jej tożsamości jako istoty ludzkiej, co obejmuje prawo osób transpłciowych do rozwoju osobistego oraz do integralności fizycznej i psychicznej, a także do poszanowania i uznawania ich tożsamości płciowej. Nakładają one również na państwa członkowskie szereg obowiązków o charakterze pozytywnym, w tym wprowadzenie skutecznych i dostępnych procedur gwarantujących rzeczywiste poszanowanie prawa do tożsamości płciowej, jednocześnie państwu przysługuje w tej dziedzinie jedynie bardzo ograniczony zakres uznania. Z tego powodu państwa członkowskie powinny uznawać i wpisywać w aktach stanu cywilnego zmiany imienia i tożsamości płciowej uzyskane zgodnie z prawem w innym państwie członkowskim w trakcie korzystania ze swobody przemieszczania się i pobytu, a nie zmuszać osoby transpłciowe do ponownego wszczynania analogicznej procedury^[11]. Dlatego również wymóg przeprowadzenia zabiegu chirurgicznego jawi się jako nieproporcjonalne i zbędne ograniczenie praw jednostki, zaś zaświadczenie lekarskie może stanowić istotny i wystarczający dowód w tym względzie. Wymóg przeprowadzenia zabiegu chirurgicznego godziłby w art. 7 Karty praw podstawowych UE, ponieważ naruszałby integralność fizyczną i psychiczną takich osób. Stanowi to wyraz szerszego ujęcia praw osób transpłciowych, przez pryzmat ochrony praw podstawowych oraz danych osobowych, i wyjście poza ramy prawa antydyskryminacyjnego w stosunkach pracy^[12].

¹⁰ Mariola Więckowska, "Prawo do sprostowania danych," w *Realizacja praw osób, których dane dotyczą, na podstawie rodo*, red. Bogdan Fischer, Marlena Sakowska-Baryła (Wrocław: Presscom sp. z o.o., 2017), 185–186.

¹¹ Wyrok TS z dnia 4 października 2024 r. w sprawie C-4/23 *Mirin*, ECLI:EU:C:2024:845, pkt 64–65, 71.

¹² Wyrok TS z dnia 30 kwietnia 1996 r. w sprawie C-13/94 *P przeciwko S i Cornwall County Council*, ECLI:EU:C:1996:170, pkt 24.

4 | Wyrok TS a standard Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

Szeroko rozumiane prawa osób transpłciowych mieszczą się w zakresie prawa do poszanowania życia prywatnego zawartego w art. 8 EKPC. Na kanwie tego przepisu rozwinęło się bogate orzecznictwo ETPC, które pozostawia państwom członkowskim niewielki margines swobody. Po serii powściągliwych wyroków^[13] ETPC stanął na stanowisku, że istotą Konwencji jest poszanowanie godności ludzkiej i wolności, zaś w XXI wieku prawa osób transseksualnych do osobistego rozwoju oraz bezpieczeństwa fizycznego i moralnego nie mogą być postrzegane jako kontrowersyjne, w związku z powyższym nie ma już usprawiedliwienia dla utrzymywania życia osób transseksualnych na etapie pośrednim i nie ma już interesu publicznego, który przeważałby nad interesem tych osób w prawnym uznaniu ich statusu^[14].

Na gruncie EKPC na początku XXI wieku zauważono, że wymaganie przejścia chirurgicznej operacji korekty płci dla prawnego uznania prawidłowej tożsamości płciowej jest sprzeczne z poszanowaniem integralności fizycznej jednostki. Taki zabieg może być sprzeczny z zaleceniami lekarskimi dla danej osoby, może być też niezgodny z jej wolą. Nie zawsze jest też medycznie możliwy, dostępny i nie zawsze jednostka może posiadać środki majątkowe na jego sfinansowanie w sytuacji, kiedy nie jest on refundowany. Taki pogląd wyraził między innymi Komisarz ds. Praw Człowieka Rady Europy^[15]. Z kolei Komitet Ministrów Rady Europy zalecił regularne monitorowanie wszelkich wymogów stanowiących podstawę do prawnego uznania zmiany płci, zwłaszcza tych, które niosą ze sobą zmiany natury fizycznej. Wymogi, które mają charakter nadużycia – a takim jest

¹³ Wyrok ETPC z dnia 17 października 1986 r. w sprawie *Rees przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 9532/81; wyrok ETPC z dnia 27 września 1990 r. w sprawie *Cossey przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 10843/84; wyrok ETPC z dnia 30 lipca 1998 r. w sprawie *Sheffield i Horsham*, skarga nr 31-32/1997/815-816/1018-1019.

¹⁴ Wyrok ETPC z dnia 27 marca 1996 r. w sprawie *Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 17488/90; wyrok ETPC z dnia 23 maja 2006 r. w sprawie *Grant przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 32570/03.

¹⁵ Komisarz ds. Praw Człowieka Rady Europy, "Human Rights and Gender Identity," *CommDH/IssuePaper(2009)2*: 8.

wymóg poddania się operacji chirurgicznej – powinny być usuwane^[16]. Następnie Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy wezwało państwa członkowskie do zapewnienia osobom transpłciowym dostępu do procedur zmiany płci i równego traktowania w zakresie opieki medycznej. Powyższe powinno obejmować prawo do otrzymania dokumentów urzędowych, które będą odzwierciedlały preferowaną tożsamość płciową bez konieczności poddania się zabiegom sterylizacji lub innym procedurom medycznym jak operacyjna korekta płci lub terapia hormonalna^[17].

Taką interpretację przyjął również ETPC w swoim orzecznictwie. Pierwszym orzeczeniem w tym przedmiocie była sprawa *Y.Y. przeciwko Turcji*, w której ETPC stwierdził naruszenie art. 8 EKPC. Prawo tureckie wymagało dla prawnego uznania zmiany płci przejścia chirurgicznej operacji korekty płci, a z kolei dopuszczenie do tej operacji było możliwe dopiero po uprzedniej sterylizacji^[18]. Podobnie w sprawie *A.P., Garçon i Nicot przeciwko Francji* ETPC uznał za sprzeczny z Konwencją wymóg poddania się zabiegowi chirurgicznemu, w przypadku którego wysoce prawdopodobnym skutkiem była bezpłodność. Wymóg taki był nie do pogodzenia z integralnością fizyczną jednostki, chronioną przez art. 3 EKPC, zaś w sprawach dotyczących tożsamości płciowej państwom przysługuje jedynie wąski margines swobody. Stąd nakazanie określonej terapii medycznej bez zgody intelektualnie sprawnego dorosłego pacjenta stanowi naruszenie jego integralności fizycznej. Tak samo terapia medyczna nie może być uznana za objętą wolną wolą pacjenta w sytuacji, kiedy odmowa jej przeprowadzenia pozbawia jednostkę możliwości pełnego korzystania z prawa do tożsamości płciowej i rozwoju osobistego^[19].

Powyżej omówione sprawy koncentrowały się na sytuacji, w której państwa-strony EKPC wymagały sterylizacji dla prawnego uznania zmiany płci. W kolejnym wyroku w sprawie *S.V. przeciwko Włochom* ETPC miał możliwość zmierzenia się z problemem konieczności przeprowadzenia operacji chirurgicznej zmiany płci, ale już bez wymogu uprzedniej sterylizacji.

¹⁶ Komitet Ministrów Rady Europy, “Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity,” (2010), 5.

¹⁷ Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, “Discrimination Against Transgender People in Europe,” *Resolution 2048* (2015).

¹⁸ Wyrok ETPC z dnia 10 marca 2015 r. w sprawie *Y.Y. przeciwko Turcji*, skarga nr 14793/08.

¹⁹ Wyrok ETPC z dnia 6 kwietnia 2017 r. w sprawie *A.P., Garçon i Nicot przeciwko Francji*, skargi nr 79885/12, 52471/13 i 52596/13.

ETPC uznał, że Włochy naruszyły art. 8 EKPC, ponieważ odmówiły skarżącej prawnego uznania zmiany płci, gdyż nie przeszła ona zabiegu chirurgicznego zmiany płci. ETPC ponownie podkreślił nieznaczny margines swobody państw w przypadku prawa do tożsamości płciowej jednostki i skrytykował fakt, że wnioski skarżącej o zmianę imienia były oddalane z przyczyn czysto formalnych, bez wzięcia pod uwagę, że od wielu lat jej wygląd był żeński i funkcjonowała ona w społeczeństwie jako kobieta^[20].

Podobne stanowisko zajął ETPC w sprawie *X i Y przeciwko Rumunii*. ETPC zauważył, że rumuńskie sądy krajowe przyjęły sztywne stanowisko w przedmiocie prawnego uznania zmiany płci i wymagały przeprowadzenia operacji chirurgicznej na narządach płciowych skarżących, co postawiło skarżących w sytuacji wywołującej u nich uczucia bezbronności, upokorzenia i niepokoju. Postawiło to ich też przed niemożliwym wyborem, mianowicie – czy poddać się niechcianej operacji czy zrezygnować z ich prawa do integralności fizycznej i tożsamości płciowej, stanowiącego element praw wynikających zarówno z art. 8 EKPC, jak i z art. 3 EKPC. Takie ograniczenie praw skarżących, w ocenie ETPC, nie znajdowało uzasadnienia^[21]. W wyroku tym ETPC skoncentrował się na medycznych przesłankach zmiany płci, natomiast nie zdecydował się na potwierdzenie prawa osób transpłciowych do samostanowienia, co byłoby bardziej postępowe, przez co wyrok ten jest z jednej strony krytykowany w doktrynie, zaś z drugiej jest chwalony za wyeliminowanie warunku operacyjnej zmiany płci dla prawnego uznania zmiany tożsamości płciowej^[22].

Z drugiej strony, jeżeli osoba transpłciowa ma wolę poddania się operacji chirurgicznej zmiany płci, państwo, w którym ma miejsce stałego pobytu, powinno jej to umożliwić. ETPC uznał, że Litwa naruszyła art. 8 EKPC, ponieważ w tym zakresie istniała luka prawna w litewskim prawodawstwie i prawo nie regulowało pełnej chirurgicznej korekty płci, w związku z czym skarżący nie mógł poddać się takiej operacji i znajdował się w sytuacji pośredniej, gdyż umożliwiono mu stosowną zmianę jedynie części dokumentów. W przypadku pozostałych prawo litewskie wymagało przeprowadzenia pełnej operacji, więc skarżący był traktowany jak kobieta

²⁰ Wyrok ETPC z dnia 11 października 2018 r. w sprawie *S.V. przeciwko Włochom*, skarga nr 55216/08.

²¹ Wyrok ETPC z dnia 19 stycznia 2021 r. w sprawie *X i Y przeciwko Rumunii*, skargi nr 2145/16 i 20607/16.

²² Anna Pudło-Jaremek, "Postęp czy regres w realizacji prawa do tożsamości płciowej w orzecznictwie ETPC? Glosa do wyroku ETPC z 19.01.2021, *X i Y v. Rumunia*," *Państwo i Prawo*, nr 3 (2023): 178–179.

w sprawach zatrudnienia i podróży zagranicznych. Jednocześnie ETPC zaznaczył, że biorąc pod uwagę, jak niewielkiej grupy dotyczy powyższy problem, to państwo powinno ponosić finansowy ciężar takiego zabiegu^[23].

Wymogi dotyczące możliwości przeprowadzenia operacji korekty płci i finansowania jej przez ubezpieczyciela zdrowotnego nie powinny mieć charakteru automatycznego, ale powinny być dostosowane do okoliczności danego przypadku. Praktyka szwajcarska dla poddania się operacji chirurgicznej zmiany płci wymagała dwuletniego okresu obserwacji, co miało zapewnić, że nie będą wykonane zbędne zabiegi. ETPC uznał, że automatyczne zastosowanie tego wymogu do skarżącej (67 lat) nie stanowiło prawidłowego wyważenia interesów skarżącej oraz towarzystwa ubezpieczeniowego^[24].

Dlatego podsumowując tę część rozważań, należy podkreślić, że dla uznania nowej tożsamości płciowej osoby transpłciowej nie można, w świetle orzecznictwa ETPC, wymagać przeprowadzenia operacji chirurgicznej. Godziłoby to w prawo osoby transpłciowej do integralności fizycznej i psychicznej, co stanowiłoby co najmniej naruszenie art. 8 EKPC. Jakkolwiek żaden ze skarżących nie postawił przed ETPC zarzutu naruszenia przez państwo art. 3 EKPC (zakaz tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania), to jednak czytając między wierszami uzasadnienia wyroków ETPC, wydaje się, że taki zarzut również mógłby okazać się skuteczny. Co najważniejsze, komentowane orzeczenie TS w sprawie C-247/23 *Deldits* w pełni koresponduje z omówionym orzecznictwem ETPC i podkreśla, że na potrzeby sprostowania przez administratora danych osobowych w oparciu o art. 16 RODO ów administrator nie może wymagać od osoby, której dane gromadzi, przedstawienia dowodu poddania się operacji chirurgicznej.

Na marginesie można zauważyć, że w przypadku uznania zmiany płci uchodźców Węgry już przegrały inną sprawę przed ETPC. W sprawie *Rana przeciwko Węgrom* ETPC uznał za naruszenie art. 8 EKPC sytuację, w której organy węgierskie wymagały od uchodźcy na potrzeby procedury ustalenia płci wylegitymowania się węgierskim aktem urodzenia, co w sposób oczywisty nie było możliwe^[25]. Wyrok TS w sprawie C-247/23 *Deldits* usuwa kolejną istniejącą na Węgrzech przeszkodę w oficjalnym uznaniu zmiany

²³ Wyrok ETPC z dnia 11 września 2007 r. w sprawie *L. przeciwko Litwie*, skarga nr 27527/03.

²⁴ Wyrok ETPC z dnia 8 stycznia 2009 r. w sprawie *Schlumpf przeciwko Szwajcarii*, skarga nr 29002/06.

²⁵ Wyrok ETPC z dnia 16 lipca 2020 r. w sprawie *Rana przeciwko Węgrom*, skarga nr 40888/17.

płci uchodźcy. Skoro uchodźca, ze względu na brak aktu urodzenia, ma na Węgrzech zamkniętą drogę do sądowej procedury ustalenia płci, będzie mógł domagać się respektowania jego nowej tożsamości w ograniczonym zakresie od administratorów różnych zbiorów danych osobowych, sprostowania danych o tożsamości płciowej i wprowadzenia właściwej płci, w miejsce błędnej.

5 | Prawo polskie w świetle wyroku TS

Artykuł 16 RODO oczywiście wiąże Polskę i podlega bezpośredniemu zastosowaniu przez organy i sądy krajowe. Dlatego też osoby transpłciowe będą mogły, z bezpośrednim powołaniem się na ten właśnie przepis, dochodzić sprostowania oznaczenia płci w rejestrach prowadzonych przez różne organy. Jest to również w Polsce wymóg konstytucyjny, ponieważ zgodnie z art. 51 ust. 4 Konstytucji RP każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych, co odpowiada art. 8 ust. 2 Karty praw podstawowych UE. Z kolei odpowiednikiem art. 7 Karty praw podstawowych UE i art. 8 EKPC, na których opierał się również wyrok TS, jest art. 47 Konstytucji RP. Podstawą do takiego sprostowania mogą być odpowiednie zaświadczenia od lekarzy i psychologów, organy nie mogą żądać dowodu przeprowadzenia operacji chirurgicznej.

Jak już jednakże wcześniej zaznaczono, zastosowanie tego przepisu ma ograniczony charakter i nie będzie dotyczyło aktów stanu cywilnego. Stanem cywilnym jest bowiem sytuacja prawna osoby wyrażona przez cechy indywidualizujące osobę, kształtowana przez zdarzenia naturalne, czynności prawne lub orzeczenia sądów, lub decyzje organów, stwierdzona w akcie stanu cywilnego (art. 2 ust. 1 prawa o aktach stanu cywilnego^[26]), zaś akty stanu cywilnego stanowią wyłączny dowód zdarzeń w nich stwierdzonych; ich niezgodność z prawdą może być udowodniona jedynie w postępowaniu sądowym (art. 3 p.a.s.c.). Moc dowodową aktów stanu cywilnego, a więc tym samym rolę stanu zarejestrowanego, określa się jako wyłączny dowód zdarzeń w nich stwierdzonych. Akty te stanowią dokumenty urzędowe i są kwalifikowanym dowodem stanu cywilnego,

²⁶ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2023 r., poz. 1378), dalej: p.a.s.c.

w tym sensie, że złożenie wypisu takiego aktu zwalnia od składania innych dowodów dla wykazania stanu cywilnego^[27]. Ustalenia zawarte w aktach stanu cywilnego uznaje się za zgodne ze stanem rzeczywistym i są one prawnie relewantne, dopóki na drodze sądowej nie nastąpi inne ustalenie^[28]. Dodatkowo szczególną procedurę sprostowania aktów stanu cywilnego przewiduje art. 35 p.a.s.c., który wskazuje, w jakich okolicznościach i na podstawie jakich dokumentów kierownik urzędu stanu cywilnego może dokonać takiego sprostowania, ewentualnie sprostowania może dokonać sąd w postępowaniu nieprocesowym (art. 36 p.a.s.c.). Dlatego należy przyjąć, że wspomniane przepisy prawa o aktach stanu cywilnego stanowią *lex specialis* w stosunku do przepisów RODO, w tym do art. 16 RODO, i przewidziany w art. 3 p.a.s.c. tryb postępowania sądowego wyklucza tryb sprostowania danych osobowych.

Z tego powodu do uzyskania pełnego prawnego uznania zmiany płci w Polsce konieczne będzie przejście drogi postępowania cywilnego, chociaż prawo nie reguluje wprost, w jakim trybie i na jakich zasadach ma odbywać się ustalanie zmiany płci. Tutaj sądy przyjmowały początkowo, że właściwym trybem postępowania w tego typu sprawach jest tryb nieprocesowy o sprostowanie aktu stanu cywilnego, w którym to postępowaniu nie ma drugiej strony sporu^[29]. Stanowisko to znalazło aprobatę w doktrynie, ponieważ to w tym trybie dochodzi do właściwego określenia kręgu osób zainteresowanych, w przypadku trybu procesowego zawsze trzeba wskazać pozwanych, a jednocześnie trudno jest wskazać w sposób jednoznaczny kategorię podmiotów, którym w takich sprawach przysługiwałaby legitymacja bierna^[30]. Projekt ustawy z 2015 r., która miała uregulować tę kwestię, kierował sprawy o ustalenie płci na drogę postępowania nieprocesowego^[31].

Jednakże powyższe stanowisko zostało zmienione uchwałą Sądu Najwyższego mającą moc zasady prawnej, w której uznał on, że akty stanu cywilnego mają wyłącznie charakter deklaratoryjny, stwierdzają jedynie

²⁷ Wyrok NSA z dnia 14 marca 2019 r., II OSK 1154/17.

²⁸ Wyrok NSA z dnia 13 grudnia 2022 r., I OSK 2377/20; wyrok WSA w Łodzi z dnia 26 sierpnia 2016 r., II SA/Łd 426/16; wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 14 czerwca 2022 r., II SA/Wr 24/22.

²⁹ Wyrok SW z dnia 24 września 1964 r., II CR 515/64; uchwała SN z dnia 25 lutego 1978 r., III CZP 100/77.

³⁰ Joanna Bodio, "Uwagi o trybie postępowania o uzgodnienie płci," *Gdańskie Studia Prawnicze*, nr 1 (58) (2023): 115, 124-128.

³¹ Jan Lipski, "Uwagi dotyczące poselskiego projektu ustawy o uzgodnieniu płci na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz poglądów doktryny," *Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych*, nr 3 (43) (2014): 31, 54.

stan prawny, jaki powstał na skutek zdarzeń prawnych, zaś zdarzeniem prawnym nie jest transseksualizm, stąd sprostować można w aktach stanu cywilnego jedynie to, co było błędne od początku w dniu sporządzenia aktu. Tymczasem w przypadku osoby transpłciowej płeć wpisana w momencie urodzenia na podstawie cech biologicznych była prawidłowa^[32]. Stąd następnie przyjęto, że tożsamość płciowa jest dobrem osobistym i zmiana płci może być dochodzona przed sądem w trybie powództwa o ustalenie (art. 189 kodeksu postępowania cywilnego, dalej: k.p.c.), gdyż osoba transpłciowa ma interes prawny w sądowym ustaleniu płci, przejawiający się w sprzeczności między stanem rzeczywistym a stanem wynikającym z aktu urodzenia^[33]. Jako strony pozwane w postępowaniu o ustalenie płci w orzecznictwie wskazuje się rodziców osoby transpłciowej^[34], ale również jej małżonka i dzieci^[35]. Jednocześnie trzeba nadmienić, że można w Polsce spotkać się z orzecznictwem odmawiającym ustalenia płci, w świetle którego brak jest w prawie polskim podstawy prawnej do dochodzenia zmiany płci^[36]. Biorąc jednakże pod uwagę orzecznictwo ETPC, które wymaga istnienia prostych, klarownych i dostępnych procedur prawnego uznania zmiany płci, ten ostatni pogląd należy odrzucić ze względu na potrzebę ochrony praw osób transpłciowych wynikających z art. 8 EKPC.

Należy również odnotować, że w uchwale z dnia 5 marca 2025 r. Sąd Najwyższy w składzie całej Izby Cywilnej odstąpił od uchwały w sprawie III CZP 37/89. Sąd orzekł, że rozpoznanie sprawy o ustalenie płci w akcie urodzenia podlega rozpoznaniu przez sąd w postępowaniu nieprocesowym przy zastosowaniu w drodze analogii art. 36 p.a.s.c., czyli w trybie procedury sprostowania aktu stanu cywilnego. Oprócz wnioskodawcy uczestnikiem takiego postępowania może być zaś tylko jego małżonek (art. 510 k.p.c.). Sąd uznał, że konstrukcja i mechanizmy trybu nieprocesowego w większym stopniu uwzględniają okoliczności ze sfery interesu publicznego, a także minimalizują wątpliwości odnoszące się do

³² Uchwała SN z dnia 22 czerwca 1989 r., III CZP 37/89.

³³ Postanowienie SN z dnia 22 marca 1991 r., III CRN 28/91; uchwała SN z dnia 22 września 1995 r., III CZP 118/95; wyrok SA w Katowicach z dnia 30 kwietnia 2004 r., I ACa 276/04; wyrok SA w Łodzi z dnia 15 grudnia 2017 r., I ACa 531/17.

³⁴ Uchwała SN z dnia 22 września 1995 r., III CZP 118/95; wyrok SN z dnia 10 stycznia 2019 r., II CSK 371/18.

³⁵ Wyrok SN z dnia 6 grudnia 2013 r., I CSK 146/13.

³⁶ Wyrok SO w Warszawie z dnia 26 lutego 2019 r., I C 478/18; wyrok SO w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2019 r., I C 138/17.

zagadnienia legitymacji procesowej, aniżeli tryb procesowy^[37]. Orzeczenie to należy przyjąć z umiarkowanym entuzjazmem, ale nie ze względu na jego treść, gdyż należy zgodzić się, że tryb nieprocesowy jest właściwy w postępowaniach w sprawie o ustalenie płci. Problematyczny jest skład Sądu Najwyższego, który wydał omawianą uchwałę, albowiem były w nim osoby powołane do pełnienia funkcji sędziego Sądu Najwyższego na skutek wniosku Krajowej Rady Sądownictwa ukonstytuowanej w sposób sprzeczny z Konstytucją RP, dlatego zachodzą wątpliwości co do ważności tego orzeczenia^[38]. Z tej przyczyny zasadne są postulaty zgłaszane w piśmiennictwie o niezwłoczne przyjęcie stosownych przepisów regulujących prawną procedurę uznania zmiany płci^[39].

Tak jak prawodawstwo nie reguluje wprost procedury prawnego uznania zmiany płci, tak milczy również w przedmiocie wymogów, jakie dana osoba musiałaby w postępowaniu spełnić, by uzyskać interesujące ją orzeczenie sądowe. Jednym z kryteriów jest oczywiście kryterium anatomiczne, uwzględniające cechy zewnętrzne i wewnętrzne danej osoby, ale nie jest ono jedyne. Istotna jest również psychika danej osoby, czyli tzw. płeć psychiczna, w tym jej świadomość czy zachowanie^[40]. Jakkolwiek ważne jest, aby poczucie przynależności danej osoby do konkretnej płci miało

³⁷ Uchwała SN z dnia 4 marca 2025 r., III CZP 6/24.

³⁸ Uchwała SN 3 połączonych izb z dnia 23 stycznia 2020 r., BSA I-4110-1/20; wyrok ETPC z dnia 22 lipca 2021 r. w sprawie *Reczkowicz przeciwko Polsce*, skarga nr 43447/19; wyrok ETPC z dnia 8 listopada 2021 r. w sprawie *Dolińska-Ficek i Ozimek przeciwko Polsce*, skargi nr 49868/19 i 57511/19; wyrok ETPC z dnia 23 listopada 2023 r. w sprawie *Wałęsa przeciwko Polsce*, skarga nr 50849/21; wyrok TS z dnia 21 grudnia 2023 r. w sprawie C-718/21 *Krajowa Rada Sądownictwa*, ECLI:EU:C:2023:1015; wyrok TS z dnia 7 listopada 2024 r. w sprawie C-718/21 C-326/23 *Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów*, ECLI:EU:C:2024:940; Aleksander Kappes i Jacek Skrzydło, "Czy wyroki neo-sędziów są ważne? – Rozważania na tle uchwały trzech połączonych Izb Sądu Najwyższego z 23.01.2020 r. (BSA I-4110-1/20)," *Palestra*, nr 5 (2020): 133.

³⁹ Marcin Górski, "Glosa do wyroku ETPC z dnia 11 września 2007 r., 27527/03" (Wolters Kluwer, 2010, LEX/el.), cz. 4.

⁴⁰ Wyrok SW z dnia 24 września 1964 r., II CR 515/64; uchwała SN z dnia 25 lutego 1978 r., III CZP 100/77; Małgorzata Szeroczyńska, "Procedura zmiany płci metrykalnej transseksualistów a ochrona prawa do życia prywatnego w prawie polskim i zagranicznym," *Studia Prawnicze*, nr 1-2 (179-180) (2009): 241; Łukasz Krzyżewski, "Problematyka powództwa o ustalenie płci," *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*, nr 105 (2023): 25-26.

charakter trwały, to nie jest ono wyłącznym kryterium czynienia ustaleń przez właściwy sąd^[41].

W interesującym nas zakresie ważne jest ustalenie, czy polska praktyka w sprawach o ustalenie płci wymaga poddania się przez osobę transpłciową operacji chirurgicznej jako warunku uzyskania pozytywnego rozstrzygnięcia sprawy. Pogląd o tym, że taka operacja jest konieczna, ma raczej charakter odosobniony^[42]. Powszechne jest stanowisko, że osoby transpłciowej nie można zmuszać do operacji chirurgicznej, zwłaszcza gdyby była ona dodatkowo powiązana ze sterylizacją, wystarczy zaś, jeżeli cechy nowo kształtującej się płci są przeważające i stan ten jest nieodwracalny^[43]. W takiej sytuacji właściwym dowodem będzie dowód z opinii biegłych, gdyż ustalenie płci wymaga wiadomości specjalnych^[44]. Polska praktyka będzie więc zgodna z komentowanym wyrokiem TS, jak i z przytoczonym w niniejszym opracowaniu orzecnictwem ETPC, jak długo nie wymaga od osoby transpłciowej poddania się zabiegowi chirurgicznemu, gdyż byłoby to poniżające i nieludzkie traktowanie. Ten wymóg jest stały, niezależnie od tego, czy chodzi o procedurę ustalania płci na potrzeby zmiany aktów stanu cywilnego, czy o sprostowanie danych osobowych przez różnych administratorów na podstawie art. 16 RODO. Stawianie takiego wymogu osobom transpłciowym godziłoby nie tylko we wspomniane już przepisy prawa UE i EKPC, ale również w art. 47 Konstytucji RP oraz art. 30 Konstytucji RP, chroniący godność ludzką, jak i art. 40 Konstytucji RP, regulujący zakaz tortur oraz okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania.

Ponieważ procedura sądowa o ustalenie płci jest procesem długotrwałym i wymaga przeprowadzenia dowodu z opinii biegłych, art. 16 RODO może umożliwić bieżące funkcjonowanie osobom transpłciowym w życiu codziennym do czasu uzyskania stosownego orzeczenia sądowego, tym

⁴¹ Postanowienie SN z dnia 22 marca 1991 r., III CRN 28/91; wyrok SA w Łodzi z dnia 15 grudnia 2017 r., I ACa 531/17.

⁴² Postanowienie SN z dnia 22 marca 1991 r., III CRN 28/91.

⁴³ Uchwała SN z dnia 25 lutego 1978 r., III CZP 100/77; Marcin Krakowiak i Krzysztof Ślaski, "Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 21 lutego 2021 r., I ACa 1233/20," *Przeгляд Prawa Medycznego*, nr 1–2 (2021): 264; Małgorzata Szeroczyńska, "Między dobrem dziecka a literą prawa – ustalenie treści aktu urodzenia dziecka urodzonego przez trans-ojca. Rozważania na tle postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r., sygn. I ACa 1830/15," *Ius Novum*, nr 3 (2017): 193.

⁴⁴ Wyrok SW z dnia 24 września 1964 r., II CR 515/64; wyrok SN z dnia 10 stycznia 2019 r., II CSK 371/18; wyrok SA w Katowicach z dnia 30 kwietnia 2004 r., I ACa 276/04; Krakowiak i Ślaski, "Glosa," 264.

bardziej przy niepewnym stanie prawnym związanym z procedurą dochodzenia takiego ustalenia. Dlatego należy skonkludować, że w Polsce oba tryby będą funkcjonowały obok siebie, jednakże pełne uznanie zmiany płci nastąpi nie z momentem stosownego sprostowania w oparciu o art. 16 RODO, a dopiero z momentem uzyskania orzeczenia sądowego o ustaleniu płci. Natomiast do tego czasu administratorzy danych osobowych, jak urzędy publiczne, szkoły, uczelnie wyższe, pracodawcy, powinny w pełni stosować wykładnię art. 16 RODO przyjętą w komentowanym orzeczeniu i w gromadzonych przez siebie zbiorach danych osobowych powinny określać osobę transpłciową zgodnie z preferowanymi przez nią płcią oraz imieniem i nazwiskiem, bez żądania przeprowadzenia dowodu w postaci wykazania przejścia chirurgicznej operacji zmiany płci.

6 | Podsumowanie

Komentowany wyrok TS w sprawie C-247/23 *Deldits* ma przełomowe znaczenie dla osób transpłciowych. Pozwala on na sprostowanie ich danych osobowych w zakresie imienia oraz tożsamości płciowej przed różnymi administratorami danych osobowych, w tym przed instytucjami publicznymi jak organy administracji. Wyrok ten będzie miał jednak ograniczone zastosowanie, ponieważ nie będzie dotyczył praw stanu, czyli okoliczności stwierdzanych aktami stanu cywilnego. Należy raczej przyjąć, że w tym zakresie konieczne będzie przejście właściwej dla danego porządku krajowego procedury ustalania płci. W Polsce taką procedurą jest postępowanie cywilne, które ma jednak tę wadę, że jest długotrwałe.

Ważne jest jednak to, że w sprawach innych niż zmiana treści aktów stanu cywilnego osobom transpłciowym przysługuje droga dla poszanowania ich tożsamości płciowej w trybie sprostowania danych osobowych. Niezależnie więc od procedury sprostowania aktów stanu cywilnego osoby transpłciowe mogą, w drodze szybszej procedury z art. 16 RODO, domagać się, chociaż w ograniczonym zakresie, respektowania ich nowej tożsamości oraz adekwatnego traktowania i zwracania się do nich przez administratorów danych osobowych. Jest to duże ułatwienie w codziennym funkcjonowaniu tych osób w oczekiwaniu na zakończenie sądowej procedury ustalenia płci.

TS potwierdził również, że na potrzeby sprostowania w trybie art. 16 RODO administratorzy danych osobowych mogą co prawda wymagać

przeprowadzenia adekwatnych dowodów, ale nie mogą żądać od osoby, której dane mają być sprostowane, wykazania przejścia operacji chirurgicznej. Jest to całkowicie zgodne ze standardem, jaki wykształcił się w orzecznictwie ETPC na gruncie art. 8 EKPC. Stawianie takiego wymogu godziłoby w integralność fizyczną i psychiczną osób transpłciowych i uniemożliwiłoby im pełne korzystanie z ich prawa do tożsamości płciowej. W swojej praktyce, co prawda do tej pory na gruncie postępowania w sprawach o ustalanie płci, a nie o sprostowanie danych osobowych, Polska również respektuje powyższy wymóg i nie warunkuje ustalenia płci od przejścia operacji chirurgicznej.

Bibliografia

- Bodio, Joanna. "Uwagi o trybie postępowania o uzgodnienie płci." *Gdańskie Studia Prawnicze*, nr 1 (58) (2023): 113–132. <https://doi.org/10.26881/gsp.2023.1.06>.
- Bucoń, Paweł. "Niedopuszczalność oficjalnego uznania w Rzeczypospolitej Polskiej rodzicielstwa osób tej samej płci. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 lutego 2024 r., II OSK 1303/21." *Prawo i Więź*, nr 2 (55) (2025): 677–688. <https://doi.org/10.36128/PRIW.VI5.1222>.
- Czerniawski, Michał. "Artykuł 16." W *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, red. Edyta Bielak-Jomaa i Dominik Lubasz, 517–522. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018.
- Daniluk, Paweł. "Prawne aspekty 'chirurgicznej zmiany płci' u transseksualistów." *Państwo i Prawo*, nr 5 (2007): 71–84.
- Daniluk, Paweł. "Stan wyższej konieczności jako okoliczność wyłączająca bezprawność 'chirurgicznej zmiany płci'." *Państwo i Prawo*, nr 1 (2008): 96–116.
- Dicklitch-Nelson, Susan i Indira Rahman. "Transgender Rights are Human Rights: A Cross-National Comparison of Transgender Rights in 204 Countries." *Journal of Human Rights*, nr 5 (21) (2022): 525–541.
- Górski, Marcin. "Glosa do wyroku ETPC z dnia 11 września 2007 r., 27527/03." Wolters Kluwer, LEX/el., 2010.
- Kappes, Aleksander i Jacek Skrzydło. "Czy wyroki neo-sędziów są ważne? – Rozważania na tle uchwały trzech połączonych Izb Sądu Najwyższego z 23.01.2020 r. (BSA I-4110-1/20)." *Palestra*, nr 5 (2020): 120–140.
- Komisarz ds. Praw Człowieka Rady Europy. "Human Rights and Gender Identity." *CommDH/IssuePaper(2009)2*: 1–19. <https://rm.coe.int/human-rights-and-gender-identity-issue-paper-commissioned-and-publishe/16806da753>.

- Komitet Ministrów Rady Europy. "Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity." (2010): 1–7. <https://rm.coe.int/cm-rec-2010-5-en/1680boef79>.
- Knyzik, Inez. "Legalność zabiegu adaptacyjnego." *Państwo i Prawo*, nr 9 (2016): 54–66.
- Krakowiak, Marcin i Krzysztof Ślaski. "Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 21 lutego 2021 r., I ACa 1233/20." *Przegląd Prawa Medycznego*, nr 1–2 (2021): 263–272.
- Krzyżewski, Łukasz. "Problematyka powództwa o ustalenie płci." *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*, nr 105 (2023): 19–35. <https://doi.org/10.18778/0208-6069.105.02>.
- Lipski, Jan. "Uwagi dotyczące poselskiego projektu ustawy o uzgodnieniu płci na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz poglądów doktryny." *Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych*, nr 3 (43) (2014): 28–64.
- Litwiński, Paweł, Paweł Barta i Maciej Kawecki. *Rozporządzenie UE w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i swobodnym przepływem takich danych*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018.
- Pudło-Jaremek, Anna. "Postęp czy regres w realizacji prawa do tożsamości płciowej w orzecznictwie ETPC? Glosa do wyroku ETPC z 19.01.2021, X i Y v. Rumunia." *Państwo i Prawo*, nr 3 (2023): 173–180.
- Szeroczyńska, Małgorzata. "Między dobrem dziecka a literą prawa – ustalenie treści aktu urodzenia dziecka urodzonego przez trans-ojca. Rozważania na tle postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r., sygn. I ACa 1830/15." *Ius Novum*, nr 3 (2017): 182–197.
- Szeroczyńska, Małgorzata. "Procedura zmiany płci metrykalnej transseksualistów a ochrona prawa do życia prywatnego w prawie polskim i zagranicznym." *Studia Prawnicze*, nr 1–2 (179–180) (2009): 182–197.
- Więckowska, Mariola. "Prawo do sprostowania danych." W *Realizacja praw osób, których dane dotyczą, na podstawie rodo*, red. Bogdan Fischer i Marlena Sakowska-Baryła, 171–198. Wrocław: Presscom sp. z o.o., 2017.
- Wygoda, Krzysztof. "Artykuł 16." W *Ogólne rozporządzenie o ochronie danych osobowych. Komentarz*, red. Marlena Sakowska-Baryła, 237–239. Warszawa: C.H. Beck, 2018.
- Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy. "Discrimination Against Transgender People in Europe." *Resolution 2048 (2015)*. <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=21736>.

